

Michel Foucault

- The Eye of Power



Af Simon Kunddal & Troels Ebbesen

Indholdsfortegnelse

| | |
|--|----|
| Indledning | 4 |
| Problemformulering | 4 |
| Metode | 4 |
| Kildekritik | 5 |
| Foucault | 5 |
| Dispositiver | 6 |
| Straf, Panoptikon & Disciplinen | 6 |
| Straffens udvikling | 6 |
| Pestens historie | 7 |
| Spedalskheden | 8 |
| Panoptikon | 8 |
| Panoptikons magt: | 9 |
| Baggrund & Funktion: | 9 |
| En drømmebygning? | 10 |
| Panoptikons perspektiv | 11 |
| Disciplin | 12 |
| Disciplinens overgang | 12 |
| Disciplinen går nye veje | 12 |
| Statsliggørelsen af de disciplinære mekanismer | 13 |
| Disciplin og kapitalisme: | 13 |
| Magt | 14 |
| Opgør med traditionel magtopfattelse | 14 |
| Magten ifølge Foucault | 14 |
| De fire forsigtighedsregler | 16 |
| Styresystemer | 17 |
| Government & Governmentality | 17 |

| | |
|--|----|
| Selvteknologier | 18 |
| Habitus | 19 |
| Analyse..... | 19 |
| Adore | 19 |
| Præsentation:..... | 19 |
| Viden: | 20 |
| Panoptikon | 21 |
| Effekter af panoptikon | 22 |
| Governmentality | 22 |
| Selvteknologier | 23 |
| Human resource management | 23 |
| Magt..... | 24 |
| Delkonklusion..... | 24 |
| World Bank..... | 25 |
| Præsentation..... | 25 |
| Verdensbanken | 25 |
| Projekter i Columbia | 26 |
| Styrende virkemidler..... | 26 |
| Vidensindsamling og overvågning - Panoptikon | 27 |
| Ændring af habitus | 28 |
| Konsekvenser/Problemer | 29 |
| Magt og viden | 30 |
| Delkonklusion..... | 30 |
| Perspektivering | 30 |
| Konklusion | 31 |
| Litteraturliste | 32 |

Opgavens antal tegn: 87461

Ansvarsfordeling:

Simon K: s. 7-14 & s. 21-25

Troels E: s. 15-20 & s. 26-31

Resten af opgavens indhold er
fælles ansvar.

Indledning

Vi lever i dag i et overvågningssamfund, hvor vores vaner og færden i højere og højere grad registreres og observeres. Vi bliver overvåget på gaden, i supermarkedet, på internettet og på vores arbejdsplads. Denne overvågning er især blevet aktuel efter krigen mod terror blev iværksat 2001, hvor den fredelige dagligdag, blev erstattet med kaos og et ustabil marked.

Det er en tendens, som også ses på virksomhedsniveau. Her er truslen dog ikke terror, men kravet om en disciplinær organisation er nødvendig, hvis virksomheder skal overleve i et globalt konkurrencepræget marked.

Men hvordan påvirker den øgede overvågning og registrering af viden menneskets adfærd? Dette er bl.a. en af de problemstillinger vi arbejder med i denne opgave.

Problemformulering

Vi vil i denne opgave redegøre for Michel Foucaults teorier om disciplinær magt, og herunder hans udlægning af straffen og disciplinens historie. Derefter vil vi præsentere hans syn på menneskelige styresystemer, med en redegørelse for begreberne governmentality og selvteknologier.

Ud fra en redegørelse af Foucaults teori, vil vi undersøge, hvad Foucaults begreber og termer kan tilføre en moderne analyse af nationale og internationale organisationer. På baggrund af denne analyse vil vi vurdere om Foucaults teser kan verificeres.

Metode

Magt denne opgave vil vi til start præsentere Michel Foucault og give en redegørelser for hans gennemgang af straffens og disciplinens historie. Heri vil også indgå en beskrivelse af panotikon, og denne models mekanismer. Dernæst vil vi fremføre Foucaults forståelse af magt og hans bud på, hvordan en magtanalyse kan gribes an. Herefter vil vi kort redegøre for Foucaults fortolkning af menneskelige styresystemer gennem begreberne governmentality og selvteknologier.

Igennem analyse af to cases, som tager udgangspunkt i Foucaults terminologi, vil vi undersøge hvad denne terminologi kan beskrive når den anvendes i praksis. Den første case er skrevet af Jesper Tynell og beskriver en dansk IT-virksomhed der har gennemført en radikal forandring i dens managementstrategi. Den anden case undersøger hvordan Verdensbanken opbygger og styre dens udviklingsprojekter i Latin Amerika.

I en perspektivering vil vi trække linjer mellem nogle af opgavens centrale problemstillinger og tendenser i det moderne samfund.

Opgaven vil blive rundet af med en konklusion, der vil samle op på problemformuleringen.

Kildekritik

Der er nogle afklaringer som skal slås fast før en redegørelse for teorien kan iværksættes. Foucaults magtbegreb er nemlig af en meget kompleks størrelse, da han gør op med hvad han kalder "den traditionelle form for magt". I hans redegørelse for sit eget magtbegreb, bruger han nemlig den "gamle" model, som han benævner styrkeforhold, til at bevise den nye forståelse af magt. Dette er vi selvfølgelig opmærksomme på, og vi vil derfor også gennemgå begge begreber for at undgå misforståelser.

Anders Fogh Jensen samler hele Foucaults filosofi i ét værk – *Mellem ting* fra 2005. Forfatteren foretager dog ikke kun en objektiv oversættelse, men analyserer og sammenligner også med andre filosoffer etc., for derigennem at gøre Foucaults tankegang mere synlig og gennemskuelig. Dette er vi også opmærksomme på, når vi anvender Jensens tilgang til Foucault.

Oprindeligt er Foucaults tekster udgivet på fransk, men størstedelen af vores litteratur, er oversat først til engelsk og efterfølgende til dansk. Dette kan give anledning til misforståelser, men vi vil så vidt muligt benytte de mest anvendte termer.

Vores to cases er i begge tilfælde fortolket empiri. Dvs. at vi ikke har adgang til al den information, som kunne være interessant i forhold til vores analyse, men kun de udsnit som forfatterne selv kommenterer eller citerer fra. Vi føler dog at de er fyldestgørende og at de fuldt ud anvendelige i denne sammenhæng.

Foucault

Den franske filosof, historiker, kritiker og sociolog Michel Foucault (1926-1984) har en lang række anerkendte og velbrugte værker bag sig. Mest kendt er han for sine kritiske studier af sociale institutioner, om bl.a. psykiatrien og fængselsystemer, men også hans studie af seksualitetens historie har spillet en stor rolle. Mest omdiskuteret står nok hans radikale fortolkning af begrebet magt, som sidenhen er blevet anvendt verden over. Måden han har tilegnet sig viden på, er gennem den genealogiske tilgang til historiens arkæologi. "Foucaults tilgang kaldes arkæologisk, og det vil sige, den ikke er transcendent, men historisk: man må bevæge sig gennem historiske lagdelinger og studere grænsernes forskydninger for at blotlægge magtens tilblivelseshistorie. Målet er genealogisk og det vil sige, at det går ud på at opløse tilfældighedernes nødvendiggørelse ved at føre dem tilbage til forskellige formationer af vidensproduktion, magtformation og subjektformer. Styresystemernes histories kritiske potentiale ligger heri, fordi

den ikke blot peger på, hvorledes nutiden kom i stand, men peger ud over nutiden ved at skrøbeliggøre nutiden som overfladelag.”¹

Dispositiver

Et dispositiv er ifølge Foucault et apparat eller en anordning, der er arrangeret så den håndterer en tids problemer, og sammensætter oplevelser, viden, teknologi og institution på en for tiden rationel måde. Samtidig er det en anordning, der indvirker på normdannelse og som dermed er disponerende for fremtidige handlinger.² Anders Fogh Jensen beskriver, at der opstår opdelinger i det sociale rum, fx opdelinger mellem normal/sindssyg eller normal/kriminel, som indbyder til bestemte anordninger eller løsningsmodeller, indenfor fx behandlings- og fængslingsmetoder. Disse er at betragte som forskellige *dispositifs*, dispositiver.³ Dispositiver kan også anskues som styresystemer, fordi de på en regelmæssig og systematisk måde, organiserer og planlægger adfærd. Styresystemer indfører også standard procedurer, som opfattes som legitime og rationelle.

Straf, Panoptikon & Disciplinen

I de næstfølgende afsnit vil begreber i forbindelse med straf, panoptikon og disciplin blive gennemgået. Der vil løbende blive perspektiveret og sammenlignet med begreber fra Scientific management.

Straffens udvikling

I forståelsen af Foucaults terminologi spiller straf en væsentlig rolle. Den tematisering af overgange, som sker i straffen, findes også i hans andre værker og det vil samtidig danne grundlag for forståelsen af Foucaults andre begreber.

I Foucaults værk *Overvågning og straf* fra 1975 gennemgås der tre måder at forstå, organisere og udføre den straffende magt på. Som tidligere nævnt bruger Foucault en fremgangsmåde der ser tilbage i historien for at forstå nutidens handlinger – et begreb som bliver benævnt arkæologisk genealogi. Først kigges der tilbage på middelalderens enevælde, hvor straffen blev iscenesat i form af underholdning for de beskuende. Samtidig er straffen her mærkbar direkte på kroppen og er altså et direkte bevis for tilskuerne på, at retfærdigheden sejrer. Dernæst ses der tilbage på det 18.århundrede, hvor enevælden ophører, og fokuset er på de sociale bånd. *”Kroppen tilhører ikke længere enevælden, men almenvælden”*.⁴ Retfærdigheden opnås her gennem strafarbejde, som bliver et moralsk tegn, ikke blot for forbryderen selv, men også for de forbipasserende, som opbygger en frygt. Straffen er her gået fra det kropslige til det åndelige. Sidst beskrives det moderne fængsel, hvor disciplin bl.a. opnås ved udelukkelse gennem indelukkelse. Disciplin sikrer sig her den totale kontrol gennem konstant overvågning. I sin mest uhyggelige og økonomiske form findes dette som *Panoptikken*. Her er det *”ikke længere de mange, der ser på de få, men de få, der*

¹ Jensen (2005): s.320-321

² Jensen (2005): s.36

³ Jensen (2005): s.36

⁴ Foucault (1994) A: s. 8

ser på de mange.”⁵ Indespærringen i fængsler drives frem af en drøm om det rene samfund. Der finder samtidig en binær opdeling sted, hvor de syge anbringes på institutioner kontra de raske, som går frit omkring. Det er denne binære opdeling vi skal se i næstfølgende afsnit.

Pestens historie

Foucault graver tilbage i tiden, for at beskrive nogle af de historiske overgange, som gennem tiden er sket, jævnfør genealogien. Han tager udgangspunkt i et eksempel fra en pestepidemi i en by fra det 18. århundrede og de forholdsregler, som skulle tages, for at sikre fuldstændig kontrol over pesten. Han bruger dette som grundlag for hans beskrivelser af panoptikon og disciplinen. I næstfølgende afsnit vil der kort blive redegjort for pesthistoriens kontrolapparat.

Procedurene fra datidens samfund foreskriver at by og land bliver strengt opdelt i tilfælde af pestudbrud. Samtidig er det med dødsstraf til følge, hvis man forlader sit område, og dette håndhæves strengt. *”Hver gade undergives en formand, som overvåger den”*.⁶ I disse tilfælde bliver folk tvunget til at blive i deres huse og formanden låser døren, tager nøglen og beholder denne indtil faren er drevet af. Personer bliver kun lukket ud i nødstilfælde, og dette gøres altid på skift sådan, at ingen møder andre syge. De eneste, der bevæger sig frit omkring er formændene, intendanterne og vagtsoldaterne. Deriblandt er også *”ravnene”*, som udfører de beskidte opgaver såsom at fjerne og begrave de døde. Hver dag besøger intendanten det kvarter han har ansvar for og holder samtidig også øje med, at formændene overholder deres opgaver. Dem der overvåger bliver altså også overvåget. Hver dag går formanden også igennem sin gade, hvor hver enkelt beboer skal give sit navn tilkende. De skal sige sandheden, ellers er det med døden som følge. *”Enhver er lukket inde i sit bur, enhver viser sig i sit vindue, svarer ved lyden af sit navn og viser sig ved forlangende, det er den store mønstring over de levende og de døde.”*⁷ Denne komplette overvågning støtter sig til et permanent registreringssystem. Ved karantænenes start produceres nemlig en fuldstændig liste over alle indbyggere, hvor navn, alder og køn uanset status opgives. Formændene tilføjer her informationerne fra deres daglige kontroltjek og videregiver det til bystyret. De har kontrol over lægebehandlingen og bestemmer altså hvem, der skal have adgang til lægebesøg og medicin. Fem til seks dage efter karantænen er begyndt, bliver alle huse rensede vha. antændelse af parfume og fire timer senere kan de gå tilbage i huset.

Kontrollen, overvågningen og registreringen udøves efter en kontinuerlig hierarkisk form. Den udgør en kompakt model af det disciplinære apparat⁸. Pesten modsvarer nemlig med orden, og dens opgave er at opløse al forvirring *”i kraft af en allestedsnærværende og alvidende magt, som underinddeler sig selv på en regelmæssig og uafbrudt måde helt ned til individets endelige bestemmelse, til det, som der sker med det”*.⁹

⁵ Foucault (1994) A: s. 9

⁶ Foucault (1994) A: s. 211

⁷ Foucault (1994) A: s. 213

⁸ Foucault (1994) A: s. 214

⁹ Foucault (1994) A: s. 214

Spedalskheden

Under spedalskheden var der en anden form for kontrol og procedure på spil. Her er den spedalske fanget i en afvisningspraksis, hvor der opstår en binær opdeling. De syge bliver isoleret og anbragt væk fra resten af samfundet.

De to modeller for håndtering af sygdomme er vidt forskellige, men de udelukker ikke hinanden. *"Den ene er drømmen om det rene fællesskab, den anden er drømmen om det disciplinerede samfund."*¹⁰ De to former for magtudøvelse er smeltet mere og mere sammen i det moderne samfund. Vi opdeler befolkningen i syge kontra raske, sindssyge overfor normale etc. Men samtidigt laver vi også procedurer for at undgå at eventuelle sygdomme skal sprede sig. Sker dette, bliver procedurerne efterfulgt af streng kontrol og overvågning, for at opnå ro og orden, samt disciplinering.

Et eksempel fra det moderne samfund, er episoden med fugleinfluenza-epidemien¹¹. I oktober 2005 offentliggjorde familie- og forbrugerministeren en handlingsplan, der bl.a. indeholdt en række kontrolprocedurer og regler for at opretholde ro og orden. Fx har man som avler pligt til at lave rutineovervågning af sin bestand. Desuden blev de fugle-avlere, der var berørt af smitten, beordret til at aflive fuglene, og der måtte ikke være nogen som helst kontakt med andre hverken vilde eller tamme fugle. Derudover blev der iværksat en massiv overvågning, som sikrede at smitten ikke kunne sprede sig. I eksemplet ses det tydeligt hvordan kombinationen af både disciplin, gennem streng kontrol og overvågning, men også isolering fungerer sammen for at bekæmpe epidemien. *"Benthams Panopticon er denne kombinations arkitektoniske form."*¹²

Panoptikon¹³

Der er tale om en ringformet bygning med et tårn i centrum (se nedenstående illustration). Den har store vinduer som åbner sig mod indersiden af ringen. Bygningen er opdelt i celler og et enkelt lille vindue gør, at cellen bliver oplyst. Dette gør det muligt for en enkelt person at overvåge samtlige celler i fængslet fra tårnet. Der er ro og orden i hver celle, da de modsat tidligere fængselstyper har isolerede celler, og dermed opnår de indsatte ikke kontakt med andre indsatte. *"Han bliver set, men han ser ikke. Han er genstand for en information, aldrig subjekt i en kommunikation"*.¹⁴ Konstruktionen har nogle helt konkrete fordele. Fx er der ved indsatte ingen fare for flugtforsøg; ved syge, er der ingen smittefare; med sindssyge er der ingen indbyrdes voldsomheder; ved børn ingen støj og snak; ved arbejdere er der intet tyveri og ingen distraheringer, som forsinker arbejdet. Den kollektive enhed er nu blevet individualiseret. *"Set fra vagtens synspunkt er den blevet erstattet med en tællelig og kontrollerbar mangfoldighed, og fra de indsattes synspunkt af en afsondret og overvåget ensomhed"*.¹⁵

¹⁰ Foucault (1994) A: s. 215

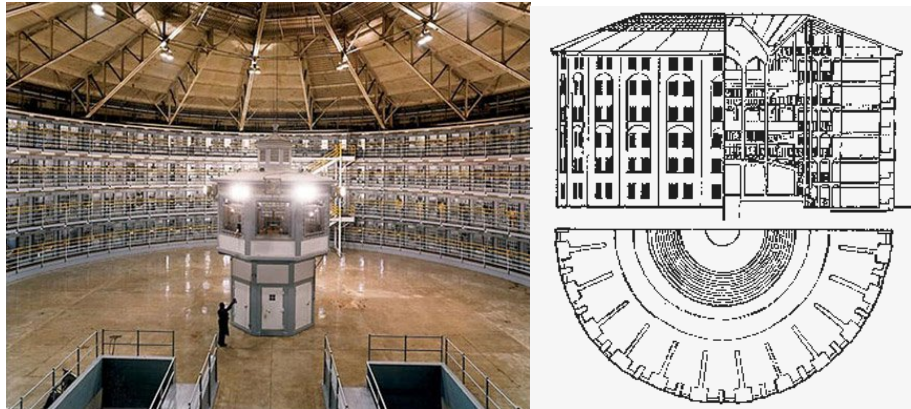
¹¹ <http://www.foedevarestyrelsen.dk/Fugleinfluenza/forside.htm>

¹² Foucault (1994) A: s. 217

¹³ Panopticon - Af latin: opticon = observere, pan = alle. Det er Jeremy Bentham, der oprindeligt introducerer begrebet Panoptikon, i værket Panopticon fra 1787, hvor han illustrerer en effektiv fængselsmodel.

¹⁴ Foucault (1994) A: s. 217

¹⁵ Foucault (1994) A: s. 218



Foucault bruger Benthams panoptikon som model for magten¹⁶. Denne er en idealtypisk model for en disciplinær teknologi. Dem der kan se, kan ikke blive set, og dem der ses på kan ikke se, at de bliver set. Magten bliver anonymiseret¹⁷. Hver indsat er nødt til konstant at opføre sig som værende overvåget. Derfor kan modellen udmærket fungere uden nogen vagt er til stede, blot tanken om en potentiel overvågning vil disciplinere de indsatte.

Panoptikons magt:

Panoptikkens vigtigste funktion er at sætte den indsatte i en bevidst og permanent tilstand af synlighed, som sikrer magtens automatiske funktion.¹⁸ Den skal sørge for, at overvågning har en permanent virkning, selvom den ikke nødvendigvis er kontinuerlig. *"Dette arkitektoniske apparat kunne være en maskine til at skabe og opretholde en magtrelation uafhængigt af dem, der udøver den."*¹⁹ Magten udøves ikke blot fra tårnet, men hvis muligt kan alle i apparatet overvåge hinanden. Foucault skriver: *"In the Panopticon, everyone is watched, according to his position with the system, by all or by certain of the others"*.²⁰ Magten skal være synlig og ukontrollabel. Synlig, da den indsatte altid vil fokusere på det spionerende tårn, og ukontrollabel, da fangen aldrig bør kunne kontrollere og vide, om der rent faktisk er en vagt til stede eller ej. Det har ingen betydning hvem der udøver magten, for et hvilken som helst individ, næsten tilfældigt udvalgt, ville kunne få denne anordning til at virke. *"Den, der befinder sig i et synsfelt, og som er klar over det, tager magtens tvang på sig."*²¹ Med det menes, at han lader magten virke på sig selv, men også at han indskrives sig selv i begge magtrelationens roller, og bliver på den måde oprindelsen til sin egen underkastelse.²²

Baggrund & Funktion:

Bentham nævner ikke, hvor han har fået inspiration fra til sit Panoptikon, men det siges at han har ladet sig inspirere af Le Vaux. Han var fader til det første menageri, som bestod af et enkelt rum på 1.sal – *kongens sal*, som var omringet

¹⁶ Jensen (2005): s. 232-233

¹⁷ Jensen (2005): s. 233

¹⁸ Foucault (1994) A: s. 218

¹⁹ Foucault (1994) A: s. 218

²⁰ Neu et al (2006): s. 657

²¹ Foucault (1994) A: s. 219

²² Foucault (1994) A: s. 219

af syv store vinduer, som havde udsyn til syv forskellige burer med dyr. *"Panoptikon er et kongeligt menageri, hvor dyret er blevet erstattet af mennesket."*²³ Panoptikon arbejder som naturalist. Det kan nemlig konstatere forskelle. Hos de syge kan den konstatere hver enkelt symptomer, uden at være i nærheden af smittefare. Hos elever kan man konstatere, om der finder efterligning eller afskrivning sted, men også at finde frem til deres evner og vurderer deres karakter. Hos arbejdere kan man konstatere hver enkelt evner, men det er også muligt at sammenligne den tid, der bruges på udførelsen, hvorudfra løn kan beregnes. Dette er også et fænomen der ses hos Frederick W. Taylors²⁴ teori. Taylorismen indeholder fem grundprincipper som søger at effektivisere organisationen²⁵. Bl.a. skal ansvaret for organiseringen udføres af ledelsen, således at de arbejdende kun skal koncentrere sig om arbejdet. Derudover skal der bruges videnskabelige metoder til at finde den optimale arbejdsform, og samtidig finde den bedste og hurtigste person til opgaven. Det vigtigste, og mest sammenlignelige med Panoptikon, er overvågningen af arbejderne. Gennem overvågning og evaluering af arbejders præstationer, kan effektiviteten opretholdes og forøges.

Panoptikon kan også anvendes som laboratorium. Modellen muliggør bl.a. eksperimenter med lægemidler, hvor effekt og bivirkninger kan observeres. Arbejdsteknikker kan her testes uafhængigt, og det kan observeres hvilken, der er bedst - en tilgang, som også ses hos Taylor, nemlig ideen om *The One Best Way*. Ifølge Taylor findes der altså en ideel løsning til en hver virksomhed og arbejdsgang. Dette kræver blot, at man får opsat regler og standarder for hver given opgave, og at reglerne til hver af disse følges, så der opnås optimal effektivitet og disciplin.

*"Panoptikon kan endda være et kontrolapparat i forhold til sine egne mekanismer."*²⁶ Fx kan direktøren i tårnet udspionere alle sine medarbejdere og på den måde påvirke eller ændre deres adfærd. Samtidig kan direktøren også blive udsat for overvågning, hvis en inspektør skulle finde på at foretage uanmeldt kontrolvisit. På blot et øjekast vil inspektøren kunne se om maskineriet fungerer, eller om direktøren er blevet det første offer for epidemi eller fangeflugt. Observatøren i panoptikon er tæt knyttet til dem han observerer. *"Min skæbne siger panoptikons ophavsmand, er forbundet med deres (med de indsattes) ved alle bånd, som jeg selv har opfundet"*.²⁷

En drømmebygning?

Der er forskel på den pestrømte by og panoptikon. Panoptikon skal nemlig forstås som en generaliserbar funktionsmodel, hvor den pestrømte situation kun bekæmper den simple dualisme mellem liv og død. Panoptikon skal

²³ Foucault (1994) A: s. 220

²⁴ Frederick W. Taylor blev manden, der med sine rationelle metoder løste de problemer organisationer havde konfronteret frem mod det 20. århundrede. I 1903 udkom hans første store værk – *"Shop Management"*, som var hans første officielle værk. Han havde dog skrevet artikler allerede fra 1895. I perioden 1903-1911, havde mindst 18 firmaer i større eller mindre grad anvendt en form af den såkaldte Taylorisme med succes og hans popularitet blev også understreget, da Harvard Business School erklærede Taylors tilgang til moderne management for den nye standard. Efterfølgende begyndte han at undervise på HBS. I 1911 udkom Taylors andet hovedværk - *"The Principles of SM"*, som efterfølgende er blevet bestseller. Kilde: Barley & Kunda (1992): s.370

²⁵ Morgan (2006): s. 23

²⁶ Foucault (1994) A: s. 221

²⁷ Foucault (1994) A: s. 221

dog ikke forstås som en drømmebygning, men som politisk teknologi og et arkitektonisk apparat.²⁸ Den er polyvalent, da den som tidligere nævnt kan bruges i mange forskellige sammenhænge, både i forbindelse med fængsel, skole, men også som laboratorium. Den gør det muligt at perfektionere magten. *"Den reducere antallet af dem, der udøver magten, samtidigt med at man kan øge antallet af dem, den udøves på"*.²⁹ Men også fordi den gør det muligt at gribe ind i ethvert øjeblik, selvom det ikke er nødvendigt, da den udøves spontant og uden larm. Det er altså en sammenhængende mekanisme, der bliver etableret, udelukkende på baggrund af arkitekturen og geometrien, og som virker direkte på individerne og *"giver ånden magt over ånden"*.³⁰ Den panoptiske model vil forstærke ethvert magtapparat både økonomisk og effektivt. Forståelse af panoptikon giver yderligere tyngde til Foucaults tese nemlig, at viden og magt ikke kan adskilles, hvilket vil blive uddybet i afsnittet om magt.³¹

Panoptikons perspektiv

Som vi så i afsnittet om straffens udvikling, har straffen udviklet sig fra at være rettet mod kroppen, for senere at blive erstattet af den bearbejdende og betegnende sjæl. Sidst og stadig anvendt i dag er fængslet med det dresserede legeme. Men hvordan er disse straffereformer opstået? Spørges de, som har været involveret, så er argumentet at det er mere humant, og i liberalistiske lande, hvor tid er penge, er frihedsberøvelse en anden måde at give bøder på.³² Det er vigtigt at fængslets udvikling ikke ses som enkeltstående, men som en del af en samfundsmæssig omstrukturering. Dog i denne omstrukturering går fængslet i front som eksemplarisk institution. Det har mere for end blot at straffe, nemlig at opdrage og forbedre, men også at producere en forbryderskikkelse, der ikke er nær så farlig som den utilregnelige. Som det ses i det 19. århundrede sigtede fængslet mod at sprede sin kriminalitetsbestemmelse, så fængselsanordningen kunne anvendes på stadigt flere områder. Sammen med denne samfundsomstrukturering følger fx også aviser og nyheder, som får kriminalstof som fast tema. Fængslet er ingen økonomisk gevinst, men er derimod en bekostelig affære. Fængslets produkter er lydige og dresserede kroppe. Det egentlige tema er altså det disciplinerende dispositiv.³³ Panoptikon er nemlig en disciplinær teknologi.

Den er ikke blot en model for fængslerne, den er en metafor. For at et panoptisk apparat sættes i gang, er det nok at distribuere den oplysning, at der indsamles oplysninger. Ses der fx på det moderne fængsel, så er det i den grad stadig påvirket af denne arkitektoniske form. Ny teknologi har muliggjort nye former for overvågning og kontrol. Eksempelvis er der i det danske fængsel blevet indført "lænke" afsoning. Helt konkret betyder det, at den dømte i nogle tilfælde, afhængigt af sin straf, kan få lov at afsone i sit hjem, dog med en lænke, bestående af en GPS-modtager. Denne GPS-modtager bliver konstant overvåget, og en alarm går i gang, hvis han skulle forlade huset uden tilladelse. Her kan kontrolcentret med computerskærme visende lænke-fangerne opfattes som kontroltårnet, og de

²⁸ Foucault (1994) A: s. 222

²⁹ Foucault (1994) A: s. 223

³⁰ Foucault (1994) A: s. 223

³¹ Foucault (1994) A: s. 13

³² Jensen (2005): s. 230-231

³³ Jensen (2005): s. 231

dømtes huse som værende cellerne. Sammen udgør de et moderne panoptikon. Den panoptiske model er uden at den udviskes eller mister nogle af sine egenskaber, bestemt til at sprede sig i hele samfundslegemet.³⁴

Disciplin

Disciplinen er en form for magt. Disciplin er en produktion af det ordentlige, det lydige og det nyttige, der virker på og igennem kroppen. Disciplin producerer noget ved at forme. På fransk er en uddannelse en formation, det hvorigennem individer dannes³⁵.

Foucault har to forestillinger om disciplinen. Den første benævner han blokade-disciplinen. Det er en lukket institution, som er vendt mod det negative, og som stopper det onde og bryder forbindelserne. Den destruerer altså det som ikke stemmer overens med dens principper. Direkte modsat opstiller Foucault mekanisme-disciplinen. Denne disciplin er et funktionelt apparat. Den bør forbedre magtudøvelsen, ved at gøre den hurtigere, lettere og mere effektiv. Historisk mener Foucault, at samfundet er gået fra blokade til mekanisme-disciplinen, hvilket der vil blive belyst i de kommende afsnit.³⁶

Disciplinens overgang

Denne overgang fra blokade- til mekanismedisciplinen skete eftersom, at det oprindelige mål med disciplinen var at udrydde det onde. Da dette blev opnået, var det naturligt at forlange en mere og mere positiv rolle, i form af at øge individernes nytteværdi. Eksempelvis er den militære enheds opgave ikke længere kun at udrydde fjenden, jævnfør blokade-disciplinen. Ved mekanisme-disciplinen forskrives det således at, *"disciplinen øger hver enkelts dygtighed, koordinerer denne dygtighed, accelerer bevægelserne, forøger ildkraften, forstørrer angrebsfronten, uden at mindske dens vigør, øger modstandskraften etc"*.³⁷ Disciplinen ses mere og mere som teknikker til at frembringe nyttige individer. Den prøver nemlig at etablere sig i de vigtigste og mest centrale dele af samfundet, nemlig fabriksproduktionen, vidensformidlingen, udviklingen af evner, samt militæret. Dette understreges, med et kraftigt voksende antal af disciplinære institutioner i løbet af det 19. århundrede.

Disciplinen går nye veje

Selvom der kommer flere og flere disciplinære etableringer, er tendensen at de bliver "afinstitutionaliserede". Med det menes, at de udvikler sig fra en streng og kompakt kontrolprocedure, til at være mere smidige og lette at tilpasse. Eksempelvis kan nævnes den kristne skole, hvor overvågningen finder sted gennem observering af forældrene. Ud fra små møder med forældrene kan de på den måde overvåge elevens levevis, forældrenes ressourcer, fromhed etc., og derigennem udøve en regelmæssig kontrol. Det kan også ske, at naboerne bliver udspurgt om de

³⁴ Foucault (1994) A: s. 224

³⁵ Jensen (2005): s. 235

³⁶ Foucault (1994) A: s. 226

³⁷ Foucault (1994) A: s. 227

virkelig fortæller sandheden. Tendensen ses også hos hospitalsvæsenet, som har den primære opgave at udrydde sygdomme, men samtidig også indsamler informationer om patienterne, og på den måde opnår en lægelig overvågning af befolkningen. Dette gøres for fx at undgå epidemier³⁸.

Statsliggørelsen af de disciplinære mekanismer

Vi har nu set på overgangen til mekanisme-disciplinen, men som titlen antyder får staten mere magt. Foucault anvender et eksempel fra det franske politi, som erstattede middelalderens korporlige afstraffelse, da han mener det afspejler den generelle tendens som sker i samfundet.

Politiets magt

I Paris ses det, at der gennem politiet skabes en institution, der har til opgave at dække hele samfundet, ved at integrere en række allerede eksisterende funktioner. For at kunne udøve denne magt, må de udføre en permanent, udtømmende og allestedsnærværende overvågning. Den skal være i stand til at gøre alt gennemsigtigt, men skal samtidigt selv beholde sin usynlighed. Målet er at omforme hele samfundslegemet til et observationsområde. For Paris' vedkommende består det hierarkiserede netværk af 48 kommissærer, 20 inspektører, samt "observatørerne", de "gemene stikkere" og de prostituerede. Al den indsamlede viden om fx adfærd, holdninger, mistanker etc., bliver dokumenteret ned i rapporter og registre.

Det ses altså at politiapparatet bekræfter en generalisering af en disciplin, som stræber efter statslige dimensioner. Disciplinen kan dog hverken identificeres med en institution eller apparat. *"Det er en form for magt, en udøvelsesmåde, der omfatter en hel samling af instrumenter, teknikker, metoder, anvendelsesniveauer og formål. Den er magtens "fysik" eller "anatomi", en teknologi."*³⁹ Foucault konkluderer: *"Man kan da i den bevægelse, der går fra de lukkede discipliner af typen social "karantæne" til panoptismens uendeligt generaliserbare mekanise, samlet tale om dannelsen af et disciplinært samfund"*⁴⁰.

Disciplin og kapitalisme:

Der er ikke nogen direkte sammenhæng mellem kapitalisme og disciplin. Disciplin kan sagtens bruges i ikke-kapitalistiske lande og blev fx udmærket brugt under Sovjet, som eksemplarisk taylorisme. Ser man tilbage i historien, har de to størrelser dog været afhængige af hinanden. *"Kapitalismen havde ikke været det sammen uden disciplinen, tænkt blot på, hvorledes den vestlige verdens ulandsprojekter indbefatter en arbejdsdisciplinering"*.⁴¹ Under den industrielle revolution, blev det feudale håndværk omorganiseret over i fabrikker og industrien, men der skete også en transformation af magten, som gik fra at udøves pinefuldt til at fungere mere produktivt.⁴² Samtidig ændres

³⁸ Foucault (1994) A: s. 228-229

³⁹ Foucault (1994) A: s. 232

⁴⁰ Foucault (1994) A: s. 233

⁴¹ Foucault (1994) A: s. 12

⁴² Jensen (2005): s. 233

opfattelsen af livstiden til arbejdstid. Tid er lig penge og har stor værdi, da den er en knap ressource. Parallelt i denne periode ser vi også Taylor og hans disciplinære organisationsform – *Scientific Management*. Øget konkurrence i industrien, kræver nemlig at virksomhederne får 100 % kontrol over deres medarbejdere, samt en intens disciplin. Scientific Management er faktisk et fænomen som stadig anvendes i mange sammenhænge verden over, dog størst i produktionsvirksomheder, med et ensartet produkt gennem længere tid.

Magt

Opgør med traditionel magtopfattelse

I Værket "Viljen til viden" fra 1976 indleder Foucault en beskrivelse af seksualitetens historie. I denne fremstilling analyserer han bl.a. viden om kønnet i magtens terminologi, og han giver undervejs sit eget bud på hvordan magt skal opfattes. Foucault er nemlig opmærksom på, at dette begreb kan give anledning til misforståelser, idet *"psykologer, socialarbejdere, dommere, behandlere, statsteoretikere og helt almindelige mennesker forstår magtbegrebet helt gammeldags – som udtryk for noget, nogle har"*.⁴³ De fleste er, af den opfattelse, at magt er placeret øverst i systemet, fx hos staten, lederen eller chefen. Dem, der er placeret højest, sidder på magten, og fordeler den ned gennem systemet eller samfundet. Foucault mener ikke magt skal forstås som noget en bestemt gruppe kan besidde, og hvormed de kan undertrykke andre. *"Den analyse, der foretages ud fra magtbegreber, bør ikke forudsætte oprindeligt givne størrelser som statens suverænitæt, lovens form eller et herredømmes globale enhed; disse former er snarere blot magtens endepunkter"*.⁴⁴ Han beskriver samtidigt, at en forståelse af magt må bunde i en forståelse af de mangfoldige styrkeforhold, som findes og udøves i forskellige kontekster, og som gennem kampe og sammenstød omformes, til enten at danne systemer eller modsætninger, der deltager i forskellige strategier. Foucault beskriver også, at *"magten er allestedsnærværende (...) den skabes hvert øjeblik, på alle punkter, eller snarere i et hvert forhold mellem to eller flere punkter"*.⁴⁵ I følge Foucault kommer magten alle steder fra, den er altså ikke bundet til, eller hos, en bestemt institution, som fx staten. *"Det er heller ikke en bestemt kraft, som visse udvalgte skulle være begavet med: det er det navn, man giver en kompliceret strategisk situation i et givet samfund"*.⁴⁶

Magten ifølge Foucault

Foucault opfatter ikke magt som en størrelse, der kan erhverves eller fordeles. Han mener, at den moderne magt er karakteriseret ved forslag og tilskyndelser, snarere end ved undertrykkelse og udelukkelse. Det gælder også for forståelsen af magten, at den må tage udgangspunkt i relationer. Han mener, at magten er noget, som udøves i et spil mellem utallige udgangspunkter, i forskellige kontekster og forhold. Fx spillet mellem ledelse og ansat, eller spillet i mellem nationer. Magtforhold er ikke udenforstående, men derimod immanente i disse forhold. De er både

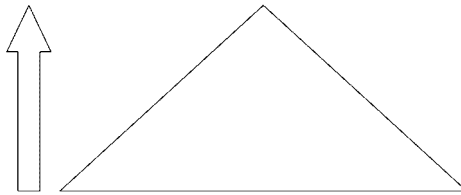
⁴³ Jensen (2005): s. 183-184

⁴⁴ Foucault (1994) B: s. 98

⁴⁵ Foucault (1994) B: s. 98-99

⁴⁶ Foucault (1994) B: s. 99

reaktioner og betingelser på indre uligevægt og opdeling, og de har dermed en direkte producerende rolle i alle forhold. Foucault mener ikke, der findes en global modsætning mellem de herskende og de beherskede, som gennemsyrrer samfundet oppefra og ned. Han mener dog, at der i et hvert samfund og en hver kontekst findes en mangfoldighed af styrkeforhold. Foucault mener, modsat en traditionel opfattelse, at magten kommer nedefra. Han beskriver, at de tidligere nævnte mangfoldige styrkeforhold, som udøves i alle samfundets forskellige institutioner og apparater, støtter de spaltninger som gennemløber hele samfundslegemet.⁴⁷



Anders Fogh Jensen hjælper til forståelsen af magt, der kommer nedefra, idet han beskriver: *"Vi må forstå magt som nedefra kommende mikrointentioner, der danner mønstre – dispositiver – som andre intentioner og målsætninger kan på- og afkoble sig"*.⁴⁸ Her er han samtidigt inde på at magt, i følge Foucault, er intentionel. *"Ingen magt udøves uden en række hensigter og mål"*.⁴⁹ Dog er magten ikke et resultat af et subjekts beslutninger. Magten gennemstrømmes af beregning, men dens rationalitet er som tidligere nævnt ikke placeret hos et regerende eller kontrollerende apparat. Magtens rationalitet ligger i de taktikker, som kædes sammen af lokale holdepunkter, og derved aftegner installationer i helheden.⁵⁰

Foucault mener også, at hvor der er magt, er der modstand, der kan opfattes som en slags opponent. Han beskriver, at magtforhold kun eksisterer i kraft af en mangfoldighed af modstandspunkter, som er til stede overalt i magtens netværk.⁵¹ Dog står modstand ikke i et eksternt forhold til magt, men er en nødvendig del af magtforhold. Modstandspunkterne kan altså beskrives som immanente i magtforholdet. Ligesom magten, må modstand ikke opfattes som stationær eller homogen. Modstandsformer kan opstå i flere forskellige afskygninger, som Foucault også kalder arter. Her nævnes bl.a. organiseret, spontan, vild, enkeltstående, uforenelig og kompromisvillig modstand.⁵² Foucault sammenligner magt og modstand, idet han beskriver, at de har samme struktur og tendenser, når det drejer sig om strategisk placering. Den strategi, som eksempelvis muliggør statens dominans, kan ifølge Foucault ligeledes muliggøre revolution.⁵³ Hvis man skal studere magten, eksempelvis via en strategisk magtanalyse, skal det foregå med udgangspunkt i styrkeforholdene mellem magten og modstanden.

⁴⁷Foucault (1994) B: s. 100

⁴⁸Jensen (2005): s. 186

⁴⁹Foucault (1994) B: s. 100

⁵⁰Foucault (1994) B: s. 101

⁵¹Foucault (1994) B: s. 101

⁵²Foucault (1994) B: s. 101

⁵³Foucault (1994) B: s. 102

De fire forsigtighedsregler

Som et bud på hvordan en analyse kan gribes an, fremsætter Foucault fire forskrifter, som han dog allerhøjest mener, skal opfattes som forsigtighedsregler.

*Immanensreglen:*⁵⁴

Denne regel forskriver, at man ikke opfatter viden og magt som eksterne overfor hinanden, men som sammenhængende fænomener. Dette immanente forhold tager udgangspunkt i, og må undersøges i "lokale brændepunkter".

*De stadige variationer:*⁵⁵

Denne regel forskriver, at man er opmærksom på den konstante ændring, og stadige variation, af styrkeforholdene hos magt og modstand. Det gælder altså ikke om at undersøge hvem, der har magten, men om at undersøge den historiske og kontekstvarierende fordeling af magt og viden. Til at beskrive dette skiftende forhold bruger Foucault begrebet "transformationsmatrikser". Foucault har altså her for øje, at observere de variationer relationerne i "lokale brændepunkter" gennemgår. Fx relationerne i forholdet barn-forældre, barn-psykiater.

*Det tosidede betingelsesforhold:*⁵⁶

Denne regel forskriver, at der ikke kan findes et lokalt brændepunkt, hvis ikke det i forbindelse med nogen sammenkædninger af relationer indskrives i en såkaldt helhedsstrategi. Betingelsesforholdet ligger i, at der heller ikke kan findes en helhedsstrategi eller masterplan, hvis ikke denne støtter sig til mere lokale holdepunkter og deres relationer. Magtudøvelse i lokale brændepunkter har altså relationer til magtudøvelse i andre lokale brændepunkter, som altid indgår i, og derved danner mere overordnede strategier.

*Diskursernes taktiske polyvalens:*⁵⁷

Foucault mener, at der i diskursen sker en sammenføjning af magt og viden og, at diskursen derfor indeholder forskellige segmenter med forskellige og ustabile taktikker. "*Diskursen befordrer og producerer magt (...), men den underminerer den også*".⁵⁸ Diskurser er altså ikke stabile og deres taktiske funktioner er skiftende. En diskurs kan altså skifte mellem mange værdier, alt efter tid og kontekst. I analyse af magtstrukturen skal diskursen derfor være i centrum, fordi der her gemmer sig et kontekstafhængigt svar. Foucault mener, at man må undersøge diskursernes taktiske elementer og den strategiske sammenhæng, de indgår i.

⁵⁴Foucault (1994) B: s. 104

⁵⁵Foucault (1994) B: s. 105

⁵⁶Foucault (1994) B: s. 105-106

⁵⁷Foucault (1994) B: s. 106-107

⁵⁸Foucault (1994) B: s. 107

Styresystemer

Anders Fogh Jensen beskriver, i værket "mellem ting" 2005, hvorfor Foucault definerer magt i forbindelse med seksualitetens historie. "Magt kan blandt andet forstås igennem seksualitet, fordi seksualiteten er en måde at lede mennesker på. Det handler om styresystemer for menneskeledelse".⁵⁹ Han beskriver derudover, at man i menneskeledelsens historie kan finde en lang række systematiske forsøg på at styre folk. Disse forsøg kan være tiltag, der påvirker de betingelser, hvorunder mennesker handler. Det kan være gennem reguleringer, anvisninger, opfordringer eller fx ved at lære mennesker at træffe valg.⁶⁰ Herudover beskriver han forskellen på at lede og styre. At styre kan både have en mere direkte eller generel betydning end ledelse. Om ledelse skriver han: "Ledelse er en adfærd, hvor man påvirker mennesker. Foucault forstår det også omvendt, dvs. at al adfærd for ham er en slags ledelse, idet man påvirker andres handlinger med sin adfærd".⁶¹ I den forbindelse beskrives det også, at magt er indbygget i både ledelse, styring og adfærd. Styring omfatter det, der har med påvirkning af de generelle rammer for adfærd og ledelse at gøre. Det hjælpes fx på vej af dispositiverne, der ansues som generelle anordninger, styresystemer, som baner vejen for konkrete former for menneskeledelse. Der gives et eksempel på, at ledelse af en skole foregår indenfor bestemte styresystemer eller dispositiver. Fx et liberalt dispositiv, der arbejder med "medansvar for egen læring", og som lærer elever at bruge deres egen fornuft og vilje. Modsat et dispositiv med en mere disciplinær og regelfast tilgang.⁶²

Vi har tidligere beskrevet panoptikon som et eksempel på et system til systematisk, at styre mennesker. I de følgende afsnit vil vi komme lidt nærmere ind på nogle andre måder, hvormed mennesker kan styres eller styres sig selv.

Government & Governmentality

Om styring bruger Foucault selv begreberne "governer" eller "government".⁶³ Begrebet om "government" stammer fra det 15. århundrede. Anders Fogh Jensen skriver, at det ifølge Foucault anvendes om en række forskellige styresystemer frem til det 18. århundrede. Det handler om at styre sig selv eller en genstand i rummet, om at få noget til at virke eller om at lede nogen moralsk.⁶⁴ Det beskrives, at en *gouvernante*, der ser efter børn, også opdrager dem, så de bliver gode og dannede borgere i samfundet.⁶⁵ Det fælles for betydningen af "governer" er altså, at det har med ledelse af mennesker at gøre, enten som enkeltindivider eller som kollektiv.

Begrebet governmentality blev første gang indført af Foucault til en forelæsning i 1978 under navnet "gouvernementalité". Foucault mener, at "government" er blevet den primære ledelsesform, frem for disciplin og suverænit. Det er altså blevet almindeligt at styre på en opdragende og moraliserende facon. "Gouvernementalité er

⁵⁹Jensen (2005): s. 186

⁶⁰Jensen (2005): s. 188

⁶¹Jensen (2005): s. 188

⁶²Jensen (2005): s. 189

⁶³Oversat fra de franske begreber: Gouverner, Gouvernement. Jensen (2005): s. 191

⁶⁴Jensen (2005): s. 191

⁶⁵Jensen (2005): s. 191

kristne menneskeledelsesteknologier, der via det diplomatiske dispositiv tager form som politiet i det 18. århundrede og retter sig mod optimering af populationen".⁶⁶ I Foucaults forelæsninger beskriver han flere gange governmentality som "the art of government", kunsten at styre på denne optimerende eller opdragende måde. Det er med en ide om en form for styring og ledelse, der ikke er begrænset til statspolitik alene. Begrebet inkluderer en række kontrolteknikker, og dækker bl.a. også kontrol over selvet, som vi vender tilbage til, samt mere kollektiv biopolitisk kontrol, over en befolkning. Foucault har en forståelse af begrebet biopolitik, som har ligheder med governmentality, men som ellers er et begreb vi ikke vil gå i dybden med. Begge begreber bliver i dag ofte brugt i reference til den nyliberalistiske bølge, der skyllede ind over Europa og USA i 1980'erne.⁶⁷ I 1991 skrev en række forfattere bogen "The Foucault Effect", som bl.a. også tager udgangspunkt i governmentality og hvorledes "apparater regulerer og producerer bevidsthed og adfærd".⁶⁸

Teksten "Informing technologies and the World Bank" fra 2006 tager bl.a. udgangspunkt i Foucaults governmentality begreb, og der refereres mange gange til både Foucault og andre forfattere som senere har tilføjet litteratur til emnet. Det beskrives, at "*Governmentality starts from the premise that technologies of government are used and implemented by a 'diversity of forces and groups, that have, in heterogeneous ways, sought to regulate the lives of individuals'*".⁶⁹ Det forklares her yderligere, at governmentality dækker over en teknologi eller fremgangsmåde, hvormed autoriteter søger at forme, normalisere og instrumentalisere tilgangsmåder, tanker og beslutninger hos andre, for at opnå de mål de selv ønsker.⁷⁰

Selvteknologier

I værket "Technologies of the self" fra 1988 fortæller Foucault historien om det at kende sig selv og tage vare på sig selv. Han tager her udgangspunkt i både græsk-romersk filosofi, den tidlige kristendom og antikkens Grækenland, hvorfra han giver historiske eksempler på selvledelse og omsorg for selvet. Foucault mener, at begrebet "care of the self" i tidligere tider var mest knyttet til selvstyring, selvkontrol eller selvbeherskelse, men at det gennem historien er blevet mere et spørgsmål om at lære at forme ens indre karakter.⁷¹ Det som folk gør, når de bruger tid på sig selv, tager vare på sig selv og kontrollere sig selv, er hvad Foucault kalder selvteknologier eller selvledelse. Foucault bygger her videre på Habermas' tredeling af samfundsanalysen, som foreskriver at samfundet kan analyseres ud fra tre teknologier: Produktionsteknologier, tegn- og kommunikationsteknologier og herredømmeteknologier.⁷² Hertil tilføjer Foucault en fjerde: Selvteknologier, dvs. de teknologier, hvormed mennesket gøres til et selv med bestemte betydninger, muligheder og mål. De beskrives også som teknikker, "*...som tillader individer ved hjælp af egne midler eller med hjælp fra andre at udøve en række operationer på deres egne kroppe og sjæle, tanker, adfærd og måde at være på, således at de forandrer sig selv for at opnå en bestemt tilstand af lykke, renhed, visdom, perfektion eller*

⁶⁶Jensen (2005): s. 191

⁶⁷Jensen (2005): s. 283

⁶⁸Jensen (2005): s. 283

⁶⁹ Miller & Rose ifølge Neu et Al (2006): s. 637

⁷⁰ Miller & Rose ifølge Neu et Al (2006): s. 637

⁷¹ Foucault (1988): s. 67

⁷² Jensen (2005): s. 194

immoralitet".⁷³ Det kan altså forklares som metoder hvormed mennesker ændrer sig selv og deres selvopfattelse. "I et ledelsesperspektiv handler det om, hvorledes mennesket gøres til og gør sig til noget bestemt, dvs. til bestemte subjekter: den arbejdsløse, den homoseksuelle, den grønne, den røde."⁷⁴

I dag indgår selvledelse mange steder i management teorierne, bl.a. nyliberalistisk management og new public management og vi vil senere se på, hvilken effekt selvteknologier har i forbindelse med disse⁷⁵.

Habitus

Bourdies begreb "habitus" bruges flere steder i vores valgte cases. Ifølge Bourdies sociologi betyder dette, socialt indskrevne dispositioner i individer eller klasser. "Det er tendenser til at agere og klassificere i overensstemmelse med den sociale klasse, man kommer fra eller befinder sig i – herunder at klassificere andres og egen adfærd".⁷⁶ Det beskrives også, som tendenser til at foretrække bestemte valg og at forstå på bestemte måder. Det kan mere præcist forklares som en persons psyko-sociale dispositioner.⁷⁷ "Habitus refers to 'the mental and corporeal schemata' that become inculcated in the body and that mediate perception, appreciation and action."⁷⁸

Analyse

Adore

Præsentation:

IT-virksomheden Adore besluttede i 1998, grundet underskud fem år i træk, at indføre en ny ledelsesstrategi. Sammen med et konsulentfirma, Cultivator, fik de etableret en central Human Ressource Management afdeling (HR-afdeling), hvor en psykolog fik positionen som chef. Virksomheden ønsker med den nye strategi, at have en medarbejderstab bestående af "hele mennesker", der også har tid til venner og familie. Samtidig bliver der udarbejdet et vidensregnskab, som måler tilfredshed, samt medarbejdernes syn på ledelseskvalitet, for derigennem at give medarbejderne mere reel indflydelse. I dag giver virksomheden overskud, og dens arbejdsformer har ændret sig radikalt. Ledelsen opfatter derfor den nye managementform som en succes, og den ser i 2003 frem til at "kunder, medarbejdere og aktionærer er stolte og tilfredse".⁷⁹ Men denne succes opfattes langt fra af medarbejderne, som føler, at de arbejder mere end nogensinde før, og at de lider under stres og dårlig samvittighed på deres arbejde. Vi vil i denne analyse undersøge hvordan den nye managementform påvirker medarbejderne, samt hvilke mekanismer der for dem til at acceptere deres øgede arbejdsindsats.

⁷³ Foucault (1988): s. 18

⁷⁴ Jensen (2005): s. 194

⁷⁵ Tynell (2006) A: s. 18

⁷⁶ Jensen (2005): s. 37

⁷⁷ Jensen (2005): s. 38

⁷⁸ Neu et al (2006): s. 638

⁷⁹ Tynell (2006) A: s. 9

Den nye strategi er som nævnt radikalt forandret i forhold til tidligere. Det er nu ikke længere lederne, som sætter deadlines for projekterne, men det er de ansatte selv, som estimerer, hvor lang tid, der skal bruges. Ledelsen ligger dog vægt på, at medarbejderne skal holde hvad de lover. Virksomheden integrerer i forbindelse med den nye strategi en række nye værktøjer, som er med til at sikre kontrol og overvågning af de ansatte. Når der ansattes nye medarbejder, bliver de nu *screenet* på baggrund af en psykosocial test, således at Adore kun ansætter engagerede og initiativrige personer. Adore har derudover fået udarbejdet 10 kerneværdier, som hænger i samtlige lokaler og roterer rundt på de ansattes intranetportaler. Kerneværdierne bliver samtidig nævnt igen og igen til firmamøderne, og hele virksomheden er centreret omkring disse. Ledelsen forsøger også at "aligne" medarbejderne⁸⁰. Dette opnås bl.a. ved at medarbejderne selv skal give sig point for deres handlen, holdninger og attitude og de bliver på den måde ansporet til at justere sig ind efter Adores officielle normer. Samtidig skal kunderne også løbende komme med vurderinger af medarbejdernes resultater. Den nye strategi har også medført en såkaldt "fleksibel arbejdstid". Den 40 timers arbejdsuge er afskaffet og medarbejderne bestemmer nu selv over deres arbejdstid. HR-direktøren forventer dog, at de ansatte selv tager et ansvar, da arbejdstid ikke længere fremgår som en registrerbar størrelse. Ledelsen forventer også, at medarbejderne skal være villige til at ofre aftener, nætter og ferier for at overhold virksomhedens 7. kerneværdi, som foreskriver, at de må være parate til at gøre ofre for at nå deres mål. Dette resulterer i, at arbejde og fritid smelter sammen også kaldet *boundary control*.⁸¹ Det er altså stik modsat mange virksomheder, som har skarp kontrol med arbejdstid, hvilket vi ser hos bl.a. tayloristisk-inspirerede organisationer. "De oplever, at de løbende bliver overvåget og kontrolleret, ikke mindst af sig selv og kollegerne, som sammen har forpligtet sig på hyppige milepæle og store deadlines."⁸² Der er et dobbeltbindende normsæt⁸³, da ledelse og de ansatte har forskellige forståelse af de nye forhold. "Ved at ansvarliggøre, autonomisere og samtidig dobbeltbinde medarbejderne på modsatrettede normer, får ledelsen altså gjort dem usikre på egen formåen og derved også på deres jobsikkerhed på Adore og på arbejdsmarkedet som helhed".⁸⁴ Det er denne usikkerhed, som driver de ansatte til at presse sig yderligere, da de ikke bare frygter at blive fyret, men også opfatter dem selv som en fiasko.

Med den ovenstående præsentation in mente vil vi nu kigge mere konkret på den nye ledelsesstrategi og undersøge hvad vores valgte teorier og begreber fra Foucault kan tilføje af viden til analysen.

Viden:

Adore integrerer i forbindelse med den nye strategi en række værktøjer til indsamling af viden. Eksempelvis bruges Microsoft Project til at overvåge hvordan hver enkelt medarbejders projekt skrider frem, og ledelsen kan på den måde hele tiden følge med i processen. Dette åbner også op for at medarbejder, kan sammenligne sig indbyrdes. Score Pie, som også anvendes, er et stykke software, der kan udregne den aktuelle fakturering ud til kunderne, og det bruges også som overvågning og kontrol, således at personen selv kan se om han rent faktisk skaber profit til virksomheden.

⁸⁰Tynell (2006) A: s. 10

⁸¹Tynell (2006) A: s. 11

⁸²Tynell (2006) A: s. 12

⁸³Tynell (2006) A: s. 12

⁸⁴Tynell (2006) A: s. 13

Disse informationer er også tilgængelig for ansatte såvel som ledere. Derudover bliver der også introduceret screenings i forbindelse med nye ansatte, men nuværende ansatte kommer også løbende igennem en psykosocial test, hvor man ved hjælp af bl.a. Master Profile⁸⁵, kan tegne en psykologisk profil af de ansatte. Den viden som denne test tilbyder, bruges kun af ledelsen, og kan ikke ses af andre ansatte og heller ikke personen selv. Testen kan fx vurdere hvor gode medarbejderens lederevne er, om personen har ansvarsfølelse, er initiativrig, samt vurdere motivations- og ambitionsniveau. I og med at disse test bliver udført i forbindelse med jobansættelse, og personerne faktisk bliver ansat på baggrund af disse test, forpligter det også medarbejderen til at opretholde en status svarende til sin profil. Alle de ovennævnte værktøjer er med til at overvåge, kontrollere og indsamle viden om hver enkelt ansat.

Foucault mener, at viden og magt er immanente størrelser, hvor der er det ene er der også det andet. Den viden ledelsen på Adore sidder inde med, giver dem mulighed for at udøve magt i forhold til deres medarbejdere. Forstået på den måde, at viden om en ansats psykosociale profil, kan bruges i mod denne i forbindelse med konflikter.

Panoptikon

Foucault skriver: *"Hver gang man har med en mangfoldighed af individer at gøre, som man skal påtvinge en opgave eller en bestemt adfærd kan den panoptiske model bruges."*⁸⁶ Citatet præciserer, hvorfor en panoptisk model kan bruges hos Adore. Som nævnt i teori afsnittet, er det ikke nødvendigt med en streng fysisk model, men panoptikon kan bruges metaforisk, da blot indsamling af viden kan give samme effekter. Dette sker på Adore i forbindelse med den nye strategi, hvor de tidligere nævnte kontrol og overvågningsværktøjer bliver integreret, sammen med en ændring af den arkitektoniske form. I år 2000 bliver alle Adores kontorvægge nemlig revet ned og erstattet med glasvægge. Kun divisionslederen bevarer sit lukkede kontor i den ene ende af et stort åbent lokale. Medarbejderne befinder sig nu i en manege, hvor de står til skue for både ledelse og andre kollegaer, som konstant kan observere og kontrollere hver enkelts arbejde. Præcist, som panoptikon forskriver, bliver ledelsen mere og mere usynlig for medarbejderne, som har svært ved at gennemskue, hvornår de bliver overvåget. Dette medfører, at de konstant føler sig under pres også selvom der ikke nødvendigvis er nogen konkret overvågning. Samtidig ser vi også hvordan værktøjerne er med til at lave klassifikation af medarbejderne, ligesom vi så med klassifikationen og udelukkelsesprincippet under pesten og spedalskheden. På den måde har ledelsen altså en total overvågning af den enkelte og kan herudfra holde øje med om de ti kerneværdier bliver overholdt. Herudover overvåger medarbejderne også hinanden, hvilket giver dem mulighed for at sammenligne deres indsats. Dette så vi også under panoptikon som laboratorium, hvor man ved sammenligning af forskellige arbejdsrutiner kunne finde frem til *The One Best Way*.

⁸⁵ Master Profile: Et afkrydsningskema bestående af ca. 40 spørgsmål med 4 muligheder, der tegner en profil af personen. Profilen består af det, der hedder en score, en typologi, en eksperttekst, en tilbagemelding og en indplacering i hovedområder. I alt 16 A4-sider med tekst og grafer, hvor bl.a. medarbejderens såkaldte egodrive, sociale kompetencer, selvstændighed, effektivitet, modstandskraft under pres, motivationsevner for blot at nævne et udsnit. Kilde: Tynell (2006) B: s. 91

⁸⁶ Foucault (1994) A: s. 223

Effekter af panoptikon

Ledelsen opnår en ensretning af medarbejderne, idet de gennem kerneværdier og overvågningspres påvirker medarbejderne til at aligne sig, og udføre arbejdet på den måde ledelsen ønsker. Måden medarbejderne i Adore disciplineres på, er bl.a. gennem det panoptiske dispositiv. Gennem dette bliver individerne mere ensrettet og er på den måde mere påvirkelig over for magten. Der er altså tale om en isolation af hver enkelt medarbejder, som til sidst ender med at danne sin egen psykiske barriere eller celle, som giver ledelsen fuld kontrol. Det panoptiske apparat virker også selvforstærkende og selvkontrollerende på den måde at de ansatte selv presser og overvåger sig selv og de andre kollegaer. Det handler om at opretholde sin status og ikke at vise svaghed. Fx er der opstået en intern konkurrence omkring tilegnelse af nye projekter. Det er jo netop muligt at se hvad ens kollegaer har estimeret et projekt til, og ved at tilbyde hurtigere levering, kan de på den måde overtage projektet. Dette skaber et enormt pres, men samtidig sætter de også selv høje standarder for hvor hurtigt det kan lade sig gøre. Denne standard tager ledelsen også til sig, og hvis de ved det er muligt at gennemføre et projekt hurtigere end først estimeret, kan de derigennem presse den ansatte til efterfølgende at være mere effektivt.

Mange medarbejdere oplever et pres pga. den øgede konkurrence og overvågning. De føler de arbejder mere end tidligere, og at de mister deres fritid. Dette medfører at der opstår mange personlige kriser i forbindelse med arbejdet på Adore. Stres, skilsmisse, sygdom og dårligt selvværd, resulterer i adskillige medarbejders opsigelse.

Governmentality

Som vi redegør for i teorien har dem, der udøver Foucaults begreb governmentality for øje, at producere og forme de mennesker de selv ønsker. I de ovenstående afsnit har vi set, at der er kommet en ny strategi, som udefra virker attraktiv. Den bliver nemlig brandet som en pr-strategi, med fleksibel arbejdstid og "hele mennesker" i centrum. Men i virkeligheden ønsker Adores ledelse at skabe effektive medarbejder, der virkeligheden er parat til at vie hele deres liv til deres arbejde. Det tyder nemlig på, at Adores ledelse er bevidst om både magtens og modmagtens mekanismer og effekter. "*Den lægger endvidere ikke skjul på, at den primært tilvejebringer magtens mulighedsbetingelser med økonomisk vinding for øje.*"⁸⁷ De går altså efter at skabe medarbejdere, der vil arbejde for fire, og det er vigtigt for den totale produktivitet.

Den styring som Adores ledelse foretager, kan altså sammenlignes med governmentality, idet ledelsen opnår sine mål gennem moraliserende kerneværdier og fordeling af ansvar. Medarbejderne mener dog at have gennemskuet strategien og mange af dets mekanismer. De mener nemlig, at de nye tiltag fra ledelsens side sker for at presse dem yderligere. Fx medfører selvestimering, at de presser dem selv i forhold til kollegaerne og konkurrerende virksomheder, da de hermed underestimerer projektet for at "vinde". Denne adfærd er et begreb som Tynell låner fra Pierre Bourdieu, nemlig *flexploitation*.⁸⁸

⁸⁷Tynell (2006) A: s. 20

⁸⁸Flexploitation: *The word evokes very well this rational management of insecurity which, especially through the concerted manipulation of the space of production, sets up competition between the workers.* Tynell (2006) A: s. 14

Selvteknologier

Medarbejderne oplever som tidligere nævnt mange problemer med den nye arbejdsform, som giver dem øget stres og dårligt selvværd. Dog vælger de selv at aligne sig med virksomhedens politik af frygt for at miste deres job. Gennem psykosociale profiler og test, som knytter sig til ledelsens nyskabte kerneværdier, skabes en ny identitet og habitus hos medarbejderne, som de søger at leve op til. Medarbejdernes arbejde og fritid smelter sammen, og arbejdet bliver på den måde en overskyggende del af deres hverdag. Selvom medarbejderne giver udtryk for at de er opmærksomme på virksomhedens strategi, kommer de alligevel til føle, at det er deres egen skyld, når de ikke opfylder firmaets værdier og deres egne mål. For ikke at opleve sig selv som en fiasko, søger medarbejderne at opretholde deres nye identitet ved at bruge nogle selvteknologiske redskaber til at forbedre deres arbejde. De overbeviser sig selv om, at det er dem, der har et problem, og at de bør kunne nå bedre resultater, ved at yde lidt ekstra. Det er altså selvets teknologier, og ikke det dominerende panoptiske apparat, som gør magten acceptabel for dem, idet de hele tiden forsøger at forbedre sig selv⁸⁹. Det opleves flere steder hos Adore, at de ansatte rent faktisk noterer færre anvendte timer på projekter end de egentlig havde brugt, for at få en mere attraktiv pris. Herudover vælger medarbejderne at gå alene med deres opfattelser og problemer, af frygt for at blive stempet som brokkerøve.⁹⁰ Der bliver altså ikke snakket indbyrdes om arbejdsforhold og alle virker entusiastiske, da de ikke vil skille sig ud. Folk tror generelt at de er helt unikke og at det kun er dem, der føler at de skiller sig ud. Jesper Tynell oplever dog, i sine interviews med medarbejdere, at størstedelen af dem oplever præcis de samme problemer.⁹¹ Med deres selvteknologiske forsøg på at passe ind, opfylder medarbejderne ledelsens mål, og effekten af governmentality synliggøres.

Human resource management

EksPLICIT prøver ledelsen at gøre medarbejderen til et "helt menneske", hvor der også er tid til familie og venner. Implicit, ønsker ledelsen dog at medarbejderen er villig til at ofre fritid, ferier mm. Med denne nye HR management strategi kombineres panoptikons disciplinære magtudøvelse og selvets teknologier. Det kan argumenteres for at denne styring fungere som governmentality, idet Adore gennem nogle faste metoder, søger at påvirke medarbejdernes adfærd. Denne styring inderholder både en moraliserende ændring af habitus, samt en kontrollerende overvågning. Ledelsen opnår gennem deres observationer og informationsprofiler, en vidensmagt, som gør dem i stand til at styre deres medarbejdere.

Som nævnt i teori afsnittet er både governmentality og selvteknologier del af en nyliberal tankegang. Adores styringsform indskriver sig i hvad Niklas Rose kalder, nyliberal regeringsrationalitet, fordi den fungerer i kraft af både panoptikon og selvteknologier.

⁸⁹ Tynell (2006) A: s. 18

⁹⁰ Tynell (2006) A: s. 9

⁹¹ Tynell (2006) A: s. 14

Magt

Foucaults magtbegreb, gør op med den traditionelle form for magt, idet han mener at magt er produktiv og ikke repressiv. Immanensregler foreskriver, at magt og viden ikke adskilles. Magten er her produktiv i den forstand, at ledelsen med sin enorme vidensindsamling kan knytte et særligt selvforhold til de ansatte og dermed fremdisciplinere en særlig adfærd.

Magt vil altid møde modstand. *"Som det vil fremgå, har Adores medarbejdere dog langt fra samme held med deres modmagtstrategier, om end de på mange punkter har blik for magtens virke"*.⁹² De tror at det kun er dem selv, der er noget galt med og ikke de andre, og dermed bliver modstanden aldrig tilkendegjort fra medarbejdernes side. Foucault skriver om magt: *"Dens heldige udfald står i forhold til den grad, hvori det lykkes den at skjule sine mekanismer"*.⁹³ Medarbejderne udtrykker selv, at de er underlagt og underlægger hinanden denne magtudøvelse, som kommer fra ledelsen. De betragter altså bestemt ikke sig selv som individer, fritaget fra overvågning og kontrol. De mærker ledernes, kundernes og ikke mindst hinandens og deres egne øjne og ånde i nakken. Selvom de her har blik for magtens mekanismer, er den altså alligevel styrende for deres handlinger og da de ikke ønsker at udvise svaghed og usikkerhed, accepterer de det. De har følelsen af det er deres egen skyld, som også er artiklens titel. Derfor har Adore succes med den nye ledelsesstrategi og topledelsen er i dag mere magtfuld.⁹⁴

Adores helhedsstrategi udgøres af mange magtudøvelser i mellem ansat og ledelse. De mange kontrollerende og overvågende praksisser danner tilsammen den governmentality-effekt som styre og former arbejdsforholdene.

Ledelsen arbejder med en diskurs hvor medarbejdere opfattes og beskrives som ressourcer. Denne diskurs accepteres delvist af medarbejderne og de ligger derfor under for dens taktikker. Vi ser dog eksempler på ustabile elementer i diskursen, idet medarbejderne, som beskrevet, oplever problemer med denne selvopfattelse.

Delkonklusion

Adore har grundet underskud valgt at skifte kurs. Virksomheden gennemgår en transformation fra traditionel management til en mere moderne HR management. Dette inkludere medarbejdere som agerer selvstyrende, selvkontrollerende og fungerende som "hele mennesker". Den nye styreform skaber dog ikke "hele mennesker", men derimod effektive medarbejdere, som arbejder dag og nat. Styringen foregår nemlig gennem governmentality, som både former og skaber de medarbejder ledelsen ønsker. Dette opnås gennem ændringen af habitus, men også ved etablering af et dominerende panoptiske apparat. Herigennem indsamler ledelsen konstant viden, og udøver derigennem alt kontrollerende magt. Dette understreger magt og videns immanente forhold.

I forbindelse med påtvungne værdier og psykosociale-profiler, påvirkes medarbejderne også til at danne en ny habitus og identitet. Dette medfører at medarbejderne skal leve op til nogle modsatrettede krav. Samtidig påvirkes medarbejderne til at tro, at det er deres egen skyld, hvis de ikke når deres arbejde. De påtager sig

⁹²Tynell (2006) B: s. 25

⁹³Foucault ifølge J. Tynell: Tynell (2006) A: s. 15

⁹⁴Tynell (2006) A: s. 17

derfor nogle selvteknologiske redskaber, hvormed de konstant forsøger at forbedre deres arbejde. Det virker paradoksalt, at en managementform der overbeviser mennesker om at de er frie og selvstyrede, i virkeligheden ensretter deres viljer og væren.

World Bank

Præsentation

I teksten *“Informing’ technologies and the World Bank”* fra 2006 studeres det, hvordan Verdensbanken bruger en vifte af informations- og rapporteringspraksisser, bundet til finansiell ekspertise, i et forsøg på at skabe indflydelse på uddannelses-praksisser og administration i Latin Amerika.⁹⁵ Med fokus på Columbias uddannelsessystem analyseres 15 låneaftaler og 25 interviews med projektdeltagere. Teksten udforsker de såkaldte *“Informing”* teknologier eller praksisser Verdensbanken pålægger eller implementere i dens låneaftaler, for at skabe indflydelse og forme adfærd og strukturen på det lokale uddannelsesplan. Tekstens forfattere mener, at Verdensbanken gennem disse finansielle metoder og regeringsformer, ikke alene ændrer den lokale *habitus*, men også styrker bankens status og ekspertise, hvilket sikrer dens fortsatte indflydelse på nuværende og potentielle lånerlande.⁹⁶

Vi vil i vores analyse af denne case kigge på hvordan Foucaults begreber kan verificeres i en lidt anden sammenhæng end vi så ved Adore. Teksten tager nemlig udgangspunkt i Foucaults *governmentality* begreb og forsøger hermed at beskrive Verdensbankens styring og arbejdsmetoder. Dette foregår bl.a. gennem et panoptisk apparat, som størrelsesmæssigt er af en helt anden kaliber end vi så hos Adore. Dette apparat indbefatter nemlig flere tusind mennesker og procedurer, og udøver kontrol over store geografisk afstande.

Casens forfattere laver her deres egen analyse af Verdensbankens metoder og resultater gennem teksten. Dette vil vi ikke gå uden om, men vi vil dog selv tilføje yderligere viden til analysen, ved at trække referencer til vores eget teori-afsnit.

Verdensbanken

Verdensbanken er en af de supranationale institutioner, som blev dannet i kølvandet på 2. verdenskrig, med det formål at give finansiell støtte til udviklingslande. På dens hjemmeside⁹⁷ beskriver banken, at den har 10.000 professionelle ansatte i 109 lande, og at den opererer i mere end 100 u-lande, hvor den er anerkendt for sine finansielle ressourcer, dens højt trænede stab og dens udvidede vidensbase. Banken hævder, at den udover sine låneaktiviteter også er kendt for sin tekniske assistance til lånerlande, dens rapporter og studier og ikke mindst dens erklærede mål, at bekæmpe fattigdom. *“Our dream is a world free of poverty”*.⁹⁸ Bankens lægger på nuværende tidspunkt stor vægt på at investere i mennesker, og har her fokus på sundhed og uddannelse. Især uddannelse har

⁹⁵ Neu et al (2006): s. 635

⁹⁶ Neu et al (2006): s. 635

⁹⁷ www.worldbank.org

⁹⁸ Neu et al (2006): s. 642

stort fokus og banken havde, ifølge den selv, gang i 158 uddannelsesprojekter i 2006. I 1999 kom banken med dens langsigtede målsætning indenfor uddannelsessektoren. Målene er høje og siger, at folk overalt skal have mulighed for at tage en grunduddannelse, samt en lavere sekundær uddannelse. Samtidig skal de opnå essentielle færdigheder til at klare sig og trives i en globaliseret økonomi, nyde udbyttet af de tilføjelser uddannelse giver den sociale udvikling, samt nyde den rigdom indenfor menneskelig erfaring som uddannelse giver.⁹⁹

Projekter i Columbia

Det store fokus og høje målsætninger for uddannelse i ulande, ser vi også i denne case, som er baseret på de 15 tidligere omtalte låneaftaler til uddannelse i landdistrikter i Columbia. Disse projekter blev godkendt i 2000 og bestod af 20 mil. \$ fra Verdensbanken, mens Columbia, som en del af aftalen, også selv ville tilføje 20 mil. \$. På dette tidspunkt var Columbias regering under stort internt og eksternt pres. Landet havde gennemgået en lang borgerkrig, som havde dræbt over en million mennesker og skabt en ond cirkel af fattigdom, uretfærdigheder og vold. Sammen med en stor udlandsgæld havde det skabt en dyb økonomisk, social og politisk krise.¹⁰⁰ Casens forfattere mener, at dette utvivlsomt har haft påvirket introduktionen og forholdene i låneaftalen.¹⁰¹

Styrende virkemidler

Som det fremgår af det forrige afsnit er bankens mål, at hjælpe og styrke uddannelse i de hårdt ramte områder i Columbia. Men man må ikke glemme, at Verdensbanken først og fremmest er en bank, og at den derfor arbejder med lån, som selvfølgelig skal tilbagebetales. Banken låner derfor ikke penge ud til hvad som helst. Fordi disse tiltag og låneaftaler ofte foregår over stor geografisk afstand til bankens hovedkvarter, har den nogle bestemte metoder og overvågningspraksisser, som skal overholdes i forbindelse med alle aftaler. Dette skyldes bl.a. besværlighederne i styringen af afsidesliggende projekter, men også at banken gerne vil have størst mulig indflydelse på de projekter den igangsætter.

Banken har, hvad man kunne kalde, en pakkedløsning, der indeholder bestemte budgetplaner, indberetningskrav og bestemmelser, samt et omfattende overvågningsapparat, som vi senere vil komme tilbage til. I teksten bliver bankens forretningstilgange, kontrol- og styringsmetoder kaldet "Informing" teknologier. Banken vælger at opfatte uddannelsessystemet som en forretning og tilføjer derfor projekterne en masse økonomiske termer og målsætninger, som i sidste ende strukturerer og former de specifikke aftaler. Bankens sidestiller fx uddannelsesaktiviteter med økonomiske aktiviteter, idet de anslår, at et barn tjener mere som voksen, afhængigt af hvor mange år det har været i uddannelsessystemet. En af målsætninger bliver derfor at holde børn på skolebænken så længe, at projektets langvarige plan giver overskud. De har helt specifikt udregnet, at for hvert år en elev bliver længere i skole, tjener denne 1014 dollars mere om året, når de ender på arbejdsmarkedet¹⁰². Eleverne opfattes altså

⁹⁹ Neu et al (2006): s. 643

¹⁰⁰ Neu et al (2006): s. 644

¹⁰¹ Neu et al (2006): s. 644

¹⁰² Neu et al (2006) s. 645

som en ressource for Columbia, idet de, med den rette uddannelse, kan indtjene de penge til landet, som det skylder bl.a. Verdensbanken. Sådanne fremtidsberegninger er blot en af mange budgetplaner og målsætninger, som sammen med rapporter og statistikker, danner rammen for projekternes overordnede plan. Der laves også simulationer med både succes og krise scenarier, som bruges til at analysere projekternes holdbarhed og sårbarhed.

Ved at bruge specielle finansielle teknikker og ordforråd, skaber banken et image af ekspertise. Banken implementerer nemlig sin egen måde at repræsentere uddannelsesområdet på, en repræsentation, som i begyndelsen ligger langt fra de lokales opfattelse af deres arbejde. Men med disse repræsentationer sørger banken for, at projekterne bliver beskrevet i økonomiske termer, som dens medarbejdere kan arbejde med, når projekternes målsætning og holdbarhed udregnes. Bankens låneaftaler indeholder også finansielle management systemer, regnskabskontrol og manualer, som skal sikre rapporteringsdisciplin og gøre banken i stand til at overvåge aktiviteterne fra afstand. Dette kontrolapparat opbygges i samarbejde med Columbias uddannelsesministerium og indeholder en række indberetningsskemaer, års- og kvartalsrapporter, som gør det muligt at lave løbende revision, samt overvåge aktiviteterne. Rapporteringsmetoder følger en projektmanual, som skal overholdes i forbindelse med låneaftaler, og banken frigiver ikke penge før dette bureaukrati er sat i værk. Der nedsættes en finansiell og administrativ gruppe til, at styre de forskellige aspekter i management systemet.¹⁰³ En anden del af den styring Verdensbanken foretager er at synliggøre de fælles mål. Dette opnås ved hjælp af nøgleindikatorer, som mere præcist beskriver målsætningerne i de abstrakte overordnede planer. Den pakkelsesløsning, som banken søger at implantere i Columbia, er udarbejdet på baggrund af erfaringer fra tidligere projekter. Disse nøgleindikatorer bliver derfor udregnet i forhold til fx projekter i omkringliggende land, hvor nogle faktorer har været de samme. Pakkeløsningen kan opfattes som "the one best way", og stræber efter at få Columbia til at skabe en form for selvledelse og selvstyre af projekterne.

Den måde, at Verdensbanken implanterer deres system, kan ses i forhold til Foucaults begreb governmentality. Som vi så i teorien, har governmentality til opgave at styre og forme tanker og beslutninger hos andre, for at opnå de mål de selv ønsker. Det er netop det Verdensbanken gør her i forbindelse med uddannelsesprojekterne i Columbia, for at sikre at deres investering kommer til at give et afkast. Columbia selv har hverken viden eller know-how til at få det fulde udbytte af 20 mill. \$, og derfor er det nødvendigt at Verdensbanken styrer fremgangsmåderne, for til sidst at få ændret den lokale habitus og gøre de involverede selvstyrende. For at sikre, at de opnår disse mål, bruger de en række kontrol- og overvågningsværktøjer, som vi vil kigge nærmere på i næstkommende afsnit.

Vidensindsamling og overvågning - Panoptikon

I dette afsnit vil vi se på hvordan, at den massive vidensindsamling og tilhørende overvågning kan ses som et panoptisk apparat.

En stor del af bankens ekspertise på disse låneaftaler kommer fra dens arkivering og indsamling af detaljer og informationer om forhold i praksis. Derfor er overvågningen af de praktiske og økonomiske dele af alle

¹⁰³ Neu et al (2006) s. 648

låneaftaler en stor del af bankens arbejde. Først og fremmest er Columbias uddannelsesministerium ansvarlig for at indsamle og rapportere alle data om planlagte og udførte opgaver i forbindelse med projekterne. Den oprettede finans- og administrationsgruppe står for overvågning og revision af disse rapporter. En del af den gruppe arbejder som en intern revisions afdeling, der sørger for at skabe gennemsigtighed og at bankens revisionsregler bliver overholdt. Denne gruppe har strenge krav på at udlevere og rapportere alt, hvad banken ønsker. Derudover har banken ansat et eksternt revisionsfirma, som er valgt og samtidig overvåget af banken selv. Dette firma er som regel fra hjemlandet, og altså i dette tilfælde fra Columbia. De følger også specifikke krav og regler udstedt af banken, og banken overvåger dem gennem regelmæssige besøg. Den sidste del af overvågningsnetværket er den internationale agent, som er et internationalt revisionsfirma. Dette firma er valgt af banken gennem en udlicitering. Firmaet står for udbetaling af alle midler i forbindelse med projekterne, samt overvågning og samarbejde med de andre revisionsgrupper. Derudover har firmaet en rådgivende rolle overfor uddannelsesministeriet, som det hjælper med at implementere det interne overvågningssystem. Ligesom andre dele af disse låneaftaler, er den internationale agent, en faktor der skal være aftalt og på plads før banken frigiver penge.

Det omfattende overvågningsapparat minder om et panoptisk system, idet de forskellige grupper og revisionsfirmaer ikke blot overvåger projektgrupperne, men også gensidigt overvåger hinanden. Det er et fænomen, som vi også så under pestens historie, hvor formændene, der havde ansvar for hver deres gade, blev overvåget af en intendant, som så skulle aflægge rapport til bystyret. I centrum for dette informerende og overvågende netværk, sidder banken som "the eye of power", der bruger alle sine "Informing" teknologier til at styre og kontrollere hele projektet. Denne panoptiske model viser også, at magtudøvelse kan bruges i brede institutionelle sammenhænge, og ikke kun på virksomhedsniveau, som vi så i Adore. Al den indsamlede information, statistikker og erfaringer bruges som vidensbase og erfaringsgrundlag for andre projekter. Når bankens erfaring stiger, øges dens styrkeforhold overfor potentielle lånerlande idet dens image som ekspert styrkes. Det ses altså hvordan viden og magt her hænger sammen.

Ændring af habitus

Casen viser hvordan Verdensbanken styrer, regulerer og overvåger deres projekter gennem "Informing" teknologier. Bankens metoder viser sig at fungere et godt stykke hen ad vejen, men projekterne møder dog også problemer, og ikke alt fungerede efter bankens hensigt. Som vi vil se, så havde Verdensbanken i sinde at ændre tankegangen blandt de lokale projektgruppe, for derigennem at skabe størst mulig indflydelse.

Implementeringen af de finansielle managementsystemer og praksisser viste sig i Columbia at have effekt på den lokale habitus. Mange interviews viste, hvordan projektdeltagerne ændrede opfattelse og ordforråd i forbindelse med de nye fremgangsmåder som banken introducerede. De begyndte at bruge ord som "costefficiency", "evaluation", "accountability" og "shared responsibility".¹⁰⁴ Ud fra interviews var det altså muligt at se den indflydelse bankens procedure havde på projektdeltagerens måde at tænke på. Mange blev da også overbevidst om bankens ekspertise gennem disse finansielle metoder, som var både styrende og informerende. Den forbindelse, der er mellem den konstruerede ekspertise og ændring i lokal habitus, er vigtig. Indflydelsen går nemlig begge veje, idet mange af de

¹⁰⁴Neu et al (2006): s. 649

deltagende også giver udtryk for en hvis/så tankegang. Altså, hvis banken virkelig er ekspert i implementering af uddannelsessystemer, så er deres fremgangsmåder og problemløsninger måske også de bedst egnede. Denne tankegang gjorde sig også gældende på trods af, at de lokale ikke altid forstod bankens pålagte metoder til fulde. I casen gives der udtryk for, at banken ikke bare indførte de nye finansielle strategier og teknologier, men at den snarere implanterede dem i de involverede parter.¹⁰⁵ Selvom der argumenteres for, at disse metoder var et krav, som skulle følges, så var effekten af dem endnu større, fordi de netop gik ind og ændrede habitus hos de lokale medarbejdere, og det er ikke mindst denne effekt som forfatterne finder interessant.¹⁰⁶ Casen viser nemlig, at den færdiglavede pakkedesign, og dens finansielle teknologier, ikke altid passede den eksisterende administrative, økonomiske og geografiske virkelighed. Alligevel var mange glade for de nye arbejdsmetoder og opfattede banken som en hjælper. Man kan argumentere for, at deltagerne accept af bankens nye og ikke altid velfungerende fremgangsmåder, kan tilskrives en form for selvteknologi. En selvteknologi, der netop fik folk til at indpasse sig systemet, fordi de opfattede dette som ekspert på området. De lokale så i mange tilfælde ikke banken som en regulerende autoritet, men som en dygtig hjælper, og de tilpassede derfor deres selvopfattelse, tankegang og ordforråd, så det passede med bankens termer og krav. Dette viser, hvordan en styrende autoritet også kan virke opdragende på en befolkning.

Konsekvenser/Problemer

Et observeret problem ved projekterne i Columbia var kvaliteten af den information, som blev indsamlet til at synliggøre virkeligheden på de afsidesliggende projekter. Det første problem lå i måden informationen blev indsamlet på. Projekterne var placeret i sværttilgængelige landområder, som havde dårlig transportabel og kommunikativ infrastruktur. Af samme grund var det både dyrt og langsommeligt at indsamle data fra felten, hvilket resulterede i statistikker og indikatoroplysninger, som ofte var forældet når det nåede sin destination.¹⁰⁷ I nogle tilfælde kunne banken få informationer omkring elever, som ikke længere var en del af projektet, fordi de, pga. nomadelignende leveformer, var flyttet fra området. Herudover mødte projekterne sprogbarrierer og problemer med lokale sekretærer og lærere, som ikke kende de fagudtryk banken brugte.

Et andet væsentlig problem ved det enorme bureaukratiske system, var fortolkning. Grundet de mange led igennem systemet, endte mange informationer med at blive fejltolket, således at de ikke længere afspejlede deres oprindelig, hvilket førte til misforståelser. Udover sprogbarrierer og geografiske barrierer, opstod der også problemer med alternative forklaringer fra konsulenter, der ønskede at pynte på tallene, for at stille banken tilfreds, og på den måde få udbetalt penge.¹⁰⁸ I sidste ende viste det sig at være besværligt at få projekterne til at køre af sig selv, og den eksterne styring fra banken havde svært ved at trænge igennem.

¹⁰⁵ Neu et al (2006): s. 650

¹⁰⁶ Neu et al (2006): s. 650

¹⁰⁷ Neu et al (2006): s. 654

¹⁰⁸ Neu et al (2006): s. 654

Magt og viden

Denne case illustrerer, at det er umuligt at adskille magt og viden. Verdensbanken kan ikke styre og optimere dens igangværende projekter uden dens store vidensbase og erfaring fra tidligere udviklingsprojekter. Den magtudøvelse, som findes i forbindelse med bankens handlinger, er tæt knyttet til den viden, der opstår i samme proces. Bankens arbejde og metoder er en del af en helhedsstrategi, som udgøres af mange intentioner og taktikker. De lokale relationer mellem lærer, elever, konsulenter og observatører har alle indflydelse på, hvor denne helhedsstrategi bevæger sig hen. Alle relationerne mellem de involverede firmaer, projektdeltagere og banken danner et spil, hvori magt udøves.

Delkonklusion

Denne case om Verdensbanken illustrerer, hvordan det kan lade sig gøre for en institution, at styre en befolkning, selv fra stor geografisk afstand. Verdensbankens såkaldte Informing teknologier danner en governmentality styring, som både regerer og kontrollerer, samt informerer og oplærer de lokale projektgrupper. Det lykkes langt hen ad vejen at forme og ændre de områder og projekter banken arbejder med. Dog er dette en proces, der tager lang tid og de endelige resultater vil først være synlig mange år efter påbegyndelsen. Der kan dog allerede tidligt i processen registreres både med- og modgange. Det ses tydeligt, at banken formår at få ændret dele af habitus blandt de lokale, så de derigennem opnår selvdisciplin og på sigt kan blive selvstyrende. Banken har stor interesse i, at denne forandring finder sted, fordi de virkelige projekter ligger så langt fra arbejdet i bankens hovedkvarter, både fysisk og psykisk. Der er nemlig eksempler på, at de geografiske og sproglige barrierer modvirker bankens operationer. For at imødekomme disse omstændigheder bruger banken informing teknologier, som med en forretningsfacon styrer projekterne ind på en profitabel kurs. Samtidig iværksætter banken et panoptisk apparat, som hjælper med at kontrollere de planlagte tiltag. Banken søger at placere sig centralt i systemet, som "The eye of power", der observerer, indsamler viden og udøver styring og magt. Denne vidensindsamling er afgørende for bankens strategier, og dens fortsatte image som ekspert på både finans- og udviklingsområdet. Casen viser hvordan governmentality og panoptikon bruges på globalt niveau, og hvordan det gennemtrænger flere og flere dele af det globaliserede moderne samfund.

Perspektivering

Overvågningssamfundet er blevet en del af vores hverdag i den globaliserede moderne verden. Vi stiller ikke længere spørgsmålstejn ved, at vi overvåges på gaden eller på arbejdspladsen. Dette skyldes måske, at vi er blevet vant til det, men er det i virkeligheden nødvendigt?

Et argument for nødvendigheden af overvågning er fx dens kontrollerende og disciplinerende effekter, som opretholder ro og orden. Dette er især blevet tydeliggjort efter terrorangrebet på World Trade Center og lignende terrorangreb, som har skabt en ny ustabil verdenssituation. De fleste ville nok foretrække en verden, hvor

overvågning ikke var nødvendig, men som situationen ser ud i dag, er overvågning og kontrol blevet et af de vigtigste redskaber for udøvende magter. Samtidig ser vi, hvordan overvågning indgår i management-strategier og organisationsledelse, hvor det har en disciplinerende effekt, som giver en økonomisk gevinst.

Foucault mener, at "government" og governmentality er blevet den førende ledelsesform. Det kunne dog være interessant at undersøge, hvilke etiske og moralske ideologier, der ligger til grund for fx Verdensbankens styringsformer. Eksempelvis hvilke er af dens primære hensigter der tæller højest? En socialistisk tankegang, der forsøger at hjælpe, eller en kapitalistisk tankegang med størst fokus på profit.

Konklusion

Vi har i denne opgave præsenteret og redegjort for essentielle elementer og begreber i Foucaults terminologi. Efterfølgende har vi undersøgt hvordan Foucaults teori kan bruges til analysere organisationer. Vi kan konkludere, at Foucaults teser og termer har været fuld ud anvendelige. Disse tilfører nemlig en forståelse af magtforhold og menneskelige styresystemer, til en moderne organisationsanalyse.

Ud fra vores analyse har vi vist, hvordan magt og viden hænger sammen. Både Verdensbanken og Adore anvender og indsamler viden gennem deres styreform. Begge formår de at styre deres medarbejdere og projekter gennem dispositiver, som indeholder selvledelse og panoptikon. Vi kan argumentere for at der i begge tilfælde anvendes governmentality, fordi styringen har en både opdragende og disciplinerende effekt.

Virkemidlerne i Adores HR-managementstrategi er, indsamling af viden, kategorisering af medarbejderne, samt ændring af deres habitus og identitetsopfattelse. Herudover bruges et panoptisk overvågningsapparat, som kontrollerer og disciplinerer de ansatte. Medarbejderne tvinges gennem deres egne selvteknologier til at øge deres arbejdsindsats. Dette sker på trods af ledelsens nye vision om et attraktivt arbejdsmiljø, med selvbestemmelse og tid til familie og venner.

Verdensbanken bruger i deres styring "informing" teknologier, som indeholder finansielle managementsystemer, samt kontrol og overvågning. Med disse metoder søger banken at skabe en ændring i de projektinvolveredes habitus. Gennem indsamling af viden opbygger banken en større og større erfaring og ekspertise, hvilket styrker bankens image overfor nuværende og potentielle lånerlande.

Vi har i de to cases oplevet hvordan governmentality og den nyliberale styringsform, vinder indpas i både nationale og supranationale organisationer. I forbindelse med Adore skabte den nye managementsform overskud på bundlinjen, mens det hos Verdensbanken gav mulighed for styre udviklingsprojekter over stor geografisk afstand. Det må dog konkluderes, at virkningerne opleves størst i forbindelse med Adore-casen, hvor den nyliberale management har store negative konsekvenser for de ansatte, men positive for firmaprofiten. I Verdensbankens tilfælde er det svært at forudse de langvarige konsekvenser, idet målsætningerne og låneaftalerne har lange udsigter, som dog ser ud til at have visse fordele for både de lokale projekter og Verdensbanken. Vi kan ud fra vores analyse verificere brugen af Foucaults teser, begreber og termer, fordi disse beskriver generelle tendenser, som opleves i praksis.

Litteraturliste

Primær

- Foucault, Michel (1994) A: *Overvågning og Straf*. Det lille Forlag, Finland
- Foucault, Michel (1994) B: *Viljen til viden. Seksualitetens historie. 1*. Det lille Forlag, Danmark
- Foucault, Michel (1988): *Technologies of the Self*, i L.H. Martin, H. Gutman & P.H. Hutton (eds.): *Technologies of the Self*, Tavistock, London
- Jensen, Anders Fogh (2005): *Mellem ting. Foucaults filosofi*. Det lille Forlag, Frederiksberg

Sekundær

- Barley, S. R & Kunda, G (1992): *Design and Devotion*. "Surges of Rational and Normative Ideologies of Control in Managerial Discourse". *Administrative Science Quarterly*, vol. 37.
- Gareth, Morgan (2006): *Images of Organization*. Sage Publications, USA.
- Prujit, Hans (2000): *Repainting, Modifying, Smashing Taylorism*. *Journal of Organizational Change Management*. Vol. 13 No. 5.

Artikler

- Neu, Dean & Elisabeth Ocampo Gomez, Cameron Graham Monica Heincke (2006): *"Informing" technologies and the World Bank*. *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 31, Issue 7
- Tynell, Jesper (2001) A: *Det er min egen skyld – nyliberale styringsrationaler inden for Human Ressource Management*. *Tidsskrift for ARBEJDSLIV*, 4. årg., nr. 2, s7-25.
- Tynell Jesper (2001) B: *Da medarbejderne blev en ressource*. Specialeafhandling ved Kommunikation og Historie på Roskilde Universitetscenter 2001.
<http://www.tynell.dk/magt/ressource.PDF>

Websites

- www.foedevarestyrelsen.dk/Fugleinfluenza/forside.htm
- www.worldbank.org